

Gelrode

IJzeren heuvelen

2 juni 2012

Er moet wel een embargo op gerust hebben, een verbod om het in het jonge publiek te gooien. De nonnetjes hadden het namelijk zorgvuldig uit hun bibliotheek gefilterd. Dat maakte het boek dus razend interessant. Om het toch te kunnen lezen bleef er mij niets anders over dan het zelf te kopen van mijn moeizaam gespaarde zakcenten: De Witte van Ernest Claes. Daarin wordt er al eens over het onderscheid tussen jongetjes en meisjes gepraat en daarmee zullen de zusters onze kinderzieltjes niet willen besmeuren hebben. In Zele, de gemeente waar wij woonden, was er in die tijd slechts één enkele winkel waar je een boek kon kopen. Naast allerlei schrijf- en schoolgerief. Die lui maakten nog niet weinig misbruik van hun monopoliepositie door alles veel te duur te verkopen. Dus de aanschaf van het boek was wel een flinke snee in mijn smalle beurs. Wat ik kreeg was een oorlogsuitgave die daar waarschijnlijk al jaren stond te bestoffen. Op heel slecht papier met een grauwe, dunne kaft met groene opdruk. Dat heeft me uiteraard niet belet om het boek, letterlijk, stuk te lezen. Ik vind het nu nergens meer terug in mijn ondertussen flink gegroeide collectie. Het zal wel in één of andere verhuizing verloren gegaan zijn. Jammer. Hoe dan ook, het was het eerste boek dat ik van mijn eigen centen kocht en mijn eerste kennismaking met de streek waar Gelrode te vinden is: het Hageland. Al vermeldt Claes de streek nergens bij naam, vele van zijn boeken spelen wel degelijk in die landstreek aan het begin van de twintigste eeuw.

Waar o waar?

Het Hageland is een streek in Oost-Brabant met nog een klein deeltje in het westen van Limburg. Zo grosso modo het gebied tussen Aarschot, Leuven, Tienen en Diest. Vast uitgetekende grenzen heeft de streek niet. Dus de onderscheiden toeristische diensten hanteren het begrip met veel vrijheid.

Vrij algemeen wordt aangenomen dat het Hageland in het zuiden begrensd wordt door de heuvelrug van Pellenberg en in het zuidoosten door het riviertje de Velpe. Het gebied ten zuiden van deze lijn wordt in toeristische publicaties vaak bij het Hageland gerekend. Hoewel dat landschappelijk eerder aansluit bij Haspengouw. De oostgrens van het Hageland wordt gevormd door de Gete en de noordgrens door de vallei van de Demer. Onder het

Een brok ijzerzandsteen zoals dat hier overal te vinden is

Franse bewind werd een klein deel van het Hageland bij Limburg gevoegd. Dat is nu de stad Halen. De regio is zeer heuvelachtig. Al deze heuvelruggen zijn zogenaamde getuigenheuvels. Dat is hier in de streek op vele plaatsen heel duidelijk te zien. Bijvoorbeeld in de diep ingesneden holle wegen waarvan de bermen het roestige ijzerzandsteen duidelijk tonen.

Voor die ondergrond is de *Diestiaanzee* verantwoordelijk. Dat was een oude zee die tijdens het Tertiair, zo'n 70 tot 3 miljoen jaar geleden, (we kijken niet op een miljoentje) regelmatig het noorden van het huidige België overspoelde. Wanneer dat gebeurde werden afwisselend klei- en zandlagen

In de talrijke en soms indrukwekkende holle wegen, waren de zandsteenlagen heel goed te onderscheiden.

afgezet. Het zal iets van acht miljoen jaar geleden zijn dat bovenop die oudere lagen een korst *glauconiethoudend* zand werd gelegd. De getijdenstromingen zorgden ervoor dat er enorme zandbanken ontstonden. Wind en water bleven ijverig aan het werk maar zo nu en dan vielen die zandophopingen wel eens droog en het glauconiet werd daarbij blootgesteld aan de lucht. Het ijzer van die lagen ging roesten. Het koekte aan een met het overvloedig aanwezige zand en ziedaar: er ontstond ijzerzandsteen. Het was de Hagelandse stad Diest die dergelijke geologische formatie de naam gaf van *Diestiaan*. Daarmee was echter het verhaal nog niet ten einde

de want gedurende de voorbije vijf miljoen jaar is de bodem langzaam naar omhoog gestuwd. Vermits water niet vanzelf bergop stroomt, trok de Diestiaanzee zich terug. De wind waaide en de regen stroomde en zo werden de zachtere zandlagen van het ijzerzandsteen weggespoeld. Het resultaat was het heuvellandschap wat er nu ligt. En niet alleen hier want getuigenheuvelds vindt men onder andere ook in de Vlaamse Ardennen (Oost-Vlaanderen) en in het Heuvelland (West-Vlaanderen).

Vanaf de middeleeuwen tot een dertigtal jaar geleden zijn de heuvels intensief gebruikt door de mens. Natuurlijk voor het ontginnen van de ijzerzandsteen maar ook voor wijnbouw. Dat vooral op de hellingen die naar het zuiden zijn gekeerd. Niet te vergeten dat er ook fruit werd gekweekt. Perziken, bijvoorbeeld. En daarmee zijn we aanbeland bij het dorp waar deze wandeling begon: *Gelrode*. Dat werd vroeger wel eens spottend „*het strooien dorp*“ genoemd. Maar later ook „*perzikendorp*“. Dat kwam natuurlijk doordat Gelrode in de jaren vijftig van vorige eeuw bekend stond om zijn succesrijke teelt van die vruchten. Iets wat nu grotendeels is weggedeemsterd.

Rode

Er zijn hier in de omtrek nogal wat dorpen die „rode“ in hun naam hebben staan. Dat komt niet doordat de bodem hier zo rood ziet. Wat inderdaad wel het geval is door de overal opduikende roestkleur van het ijzerzandsteen. Nee, het is een vorm van „rot“. Wat alweer niet betekent wat je misschien denkt maar het beduidt ooit „ontginning“ of „rooien“ in een lang vergeten taal. Niet alleen hier in Vlaanderen zijn er dorpen waarvan de naam daarop terug te voeren is, ook in Wallonië (Sart) en in Duitsland (Roth), komt het voor.

Toen de Franken hier binnenvielen rooiden ze vele bossen en heide om er bouwland van te maken. Dat soort plaatsen werd dan „Rode“ genoemd. Om zo'n „Rode“ later van andere dorpen te onderscheiden werd er eventueel de naam van de patroonheilige van de kerk aan toegevoegd. In het geval van Gelrode gaat dat laatste duidelijk niet op. De oorsprong is dan ook te zoeken in het (waarschijnlijk) Frankische „*halu*“. Hetgeen „hellend“ of „helling“ betekende. Gelrode zou dus „*ontboste plaats op een helling*“ zijn. Ik zal het niet tegenspreken want hellingen zijn er hier inderdaad genoeg en die zullen indertijd wel bebost geweest zijn ook.

De moeder en de pastoor

Nog op mijn heenweg naar en vlakbij de parochiezaal in Gelrode viel me terstond de net boven de bomen piepende molenwiek op. De wandeling leidde niet langs die molen maar ik kreeg hem later wel iets beter te zien: *de Moedermeule*.

Een houten standaard- of staakmolen. Bedoeld om er graan mee te malen. Deze molen werd in Mechelen gebouwd in 1667. Dat weten we vrij zeker omdat het jaartal in de staak

De Sint-Corneliuskerk in Gelrode

gesneden staat. Hij stond daar samen met een kluitje andere molens die allemaal kleiner waren. Dus werd hij "de moeder" genoemd. Wat niet met het grammaticale geslacht rijmt, maar kom. Ik heb nog molenaars meegemaakt die naar hun molen een beetje vertederd verwezen als „zij“. Rond 1833 werd de molen in Mechelen afgebroken en naar Gelrode gebracht. Het transport gebeurde over de rivier de Demer. In 1943 sloeg de bliksem in op de molen die daarbij ernstig werd beschadigd. Eerder was hij al eens platgebrand. Sinds 1976 is de molen hersteld en opengesteld voor het publiek.

Het standbeeld van Pastoor Pieter Jozef Dergent

Bij de *Sint-Corneliuskerk* staat het standbeeld van *Pastoor Dergent*. Mijn slechte karakter laat me dan denken dat het eigenlijk jammer was dat de man niet „Detergent“ heette. Hetgeen een extra dimensie had gegeven aan het schoonwassen van zieltjes bij de biecht. Maar de man had zowel bij leven als na zijn dood nog wel wat meer in zijn mars.

Pieter-Jozef Dergent werd geboren in 1870 uit een eenvoudig maar vroom gezin van middenstanders. Als tweede van vier zonen. Hij werd in 1893 priester gewijd. Waarna hij een rondje door de streek begon. Daarheen gedirigeerd door het bisdom. Achtereenvolgens werd hij onderpastoor in Bierbeek (1893), kapeiaan in Retie (1897) en onderpastoor in Lichtaart (1906). In 1913 werd hij pastoor benoemd in Gelrode. Hij was op zijn parochie de promotor van de Gregoriaanse muziek.

Pastoor Dergent werd in 1914 in Aarschot door Duitse soldaten vermoord. Als reden wordt opgegeven dat hij weigerde zijn geloof op te geven. Nu hebben die Duit-

sers hier toentertijd wel nogal wat uitgevreten maar dat ze ook op jacht gingen naar pastoors om die hun geloof te laten afzweren, dat is me volkomen onbekend. Meer plausibel is het feit dat hij de dag voordien samen met een voerman drie zwaar gekwetste burgers vanuit Gelrode naar Aarschot had gebracht en dat dat de Duitsers blijkbaar niet bevalen was. Waarom precies, daar heb ik het raden naar. Hij werd gearresteerd en later doodgeschoten. Doodgemarteld, zeggen sommige bronnen. Kardinaal Mercier noemde hem in zijn Kerstbrief van 1914 die aan de gelovigen in de kerken werd voorgelezen, een martelaar voor het geloof. De kardinaal riep tijdens een pastoraal bezoek de parochianen van Gelrode op om hun overleden pastoor dan ook als martelaar te vereren. Na de oorlog ontstond in Gelrode een ware cultus rond de priester. Minstens één miraculeuze genezing werd aan hem toegeschreven. In 1948 werd zijn stoffelijk overschot op het kerkhof van Gelrode ontgraven en onderzocht. In datzelfde jaar stelde Monseigneur Karel Cruysberghs een rapport samen over de omstandigheden waarin pastoor Dergent om het leven was gekomen. Dat was gebaseerd op onderzoeken van archiefdocumenten en van mondelinge getuigenissen. De resultaten van dat onderzoek zijn me niet bekend. Overigens blijkt het arresteren en vervolgens vermoorden van de pastoor niet de enige

wandaad te zijn die de Duitsers op die bewuste 27 augustus 1914 hebben gepleegd. Toen werden Gelrode en Nieuwrode door hen gebrandschat. Hierbij werd onder andere de molen in Gelrode in brand gestoken. Waarna het molenaarshuis volledig leeggeplunderd werd. Op de plaats waar enkele burgers van Gelrode werden neergeschoten staat nu een kruis. In de Heldenstraat.

Van de hertog

Al vrij snel na de start wezen de uitgezette pijltjes naar het natuurgebied 's Hertogenheide. Het is een 50 hectare groot beschermd gebied in Gelrode. Aan het uitzicht van dit landschap ging een jarenlange evolutie vooraf. Het presenteert zich nu als een heidegebied dat wordt afgewisseld met hakhout, hooiweiden en zandbergen. Door het menselijk ingrijpen zijn er woeste gronden, bossen, landbouw-, akker- en weilanden ontstaan.

's Hertogenheide is een onderdeel van het hydrografische bekken van de *Schaapsvijverloop*. Dat is een zijriviertje van de Demer. Er ligt daar ook een uniek duinencomplex. Een geologische bijzonderheid is verder de doorbraak van de Schaapsvijverloop. Het is een kleine beek met een gering debiet en het moet dus wel zo zijn dat de beek niet op eigen kracht in staat is geweest zich een weg te forceren doorheen de harde ijzerzandsteenlagen. Toch is dat blijkbaar gebeurd. Het laat zich dus raden dat de mens daarin de hand heeft gehad.

De aanwezigheid van een waterplas, het golvend terrein en de verscheidenheid aan bodemlagen veroorzaken een sterk wisselende vegetatie.

Wie hoog staat kan ver kijken

De tocht kreeg de titel van „*Panoramawandeling*“ mee en dat was eigenlijk niets te veel gezegd. Bovenop de talrijke heuvelruggen wachtte meestal wel een wijds vergezicht op het lager gelegen, glooiende landschap. Daarbij gediend door een heldere lucht die slechts ver aan de horizon wat blauwige nevel te zien gaf.

De Sint-Lambertuskerk in Nieuwrode

Op weg naar Nieuwrode, vanop de Kratenberg, toonde zich de streek in al haar glorie en kwam de *Sint-Lambertuskerk* al vrij snel in het zicht. Het dorp kent overigens nog twee plekken die bekend zijn om het uitzicht die ze bieden: *de Kraaikant* en *de Kriesberg*. Volgens de aankondiging van de organisatoren zat de Kriesberg dit jaar niet in het traject. Vanaf de Kraaikant, waar we bij mijn weten ook niet zijn gepasseerd, kan men *het Kasteel van Horst in Sint-Pieters-Rode* zien. Dat was één van de landmarks die later nog op het programma stonden. Minder in het oog lopend dan het kasteel was de weg, het pad eigenlijk, dat ten zuiden parallel met de Kraaikant loopt. Het is de *Sint-Jobsweg*. Die zou naar Wezemaal moeten leiden maar volgens mij is dat een doodlopend pad. Ofwel zat ik op een aftakking van die weg die dezelfde naam had. In elk geval is de Sint-Jobsweg een oude bedevaartsweg die op de oever van de Demer in de omgeving van Zichem vertrekt en die langs de zuidkant van de Hagelandse heuvels naar Wezemaal loopt. De vere-

ring van Sint Job stamt uit de veertiende eeuw. Toen werden de Zuidelijke Nederlanden ernstig getroffen door de pest. De bedevaart naar Wezemaal kende destijds veel succes maar die traditie is sinds enige decennia altijd maar verder in de versukkeling geraakt. De bedevaart moet wel een redelijk vrolijke bedoening geweest zijn want er werd onderweg regelmatig wat gezongen. En niet enkel religieuze liederen. Er moet een bekend liedje bestaan dat door de bedevaartgangers ten gehore gebracht werd. Dat had de volgende

inspirerende tekst: „En dan gaan we naar Sint Job, op enen ezel, op enen ezel, en dan gaan we naar Sint Job op enen ezel zonder kop“. Op de terugweg werd een andere versie gezongen (gebalkt?): „En dan komen wij weer terug op enen ezel, op enen ezel, en dan komen we weer terug op enen ezel zonder rug“. De diepgang van dit lyrische kunstwerk zal wel zo peilloos zijn dat ik er de bodem niet van zie.

Overigens viel het me op dat er in deze streek vele kapelletjes staan die voor het grootste deel heel goed onderhouden zijn. Hetgeen stilaan een zeldzaamheid mag gaan heten.

Eén van de talrijke panorama's op deze „Panoramawandeling“

Het korte rijk van de dutsen

Een andere wandelaar die met eerst voorbijsnelde en bijna direct daarop ook weer inhield, vroeg me waar ik vandaan kwam. Hij bleek van een paar dorpen verder afkomstig te zijn. Hij wees me op een kerktorentje dat heel in de verte te zien was, net boven de bomen. „Kijk“, zei hij „daar moeten we naartoe“. Het bleek te kloppen. Waarom ook niet? Even terzijde: er is in België of waar ook ter wereld maar één Kortrijk, juist? Juist, hoewel... Wat ik niet wist, was dat er ook een dorp bestaat dat *Kortrijk-Dutssel* heet. Dat is uiteraard hier in het Hageland te vinden. Het kerktorentje dat de wandelaar me aanwees was inderdaad dat van de *Sint-Catharinakerk* in dat dorp. Eigenlijk zijn het twee dorpen. Althans: dat waren ze. Op het eind van het Ancien Régime was dat nog zo. Ze werden in de Hollandse periode in 1820 als zodanig echter opgeheven en samengevoegd tot de gemeente Kortrijk-Dutssel. Hetgeen nu een deelgemeente is van Holsbeek. Want met het betreden van Nieuwrode waren we op het grondgebied van Holsbeek terecht gekomen. Dat gold overigens voor alle dorpen op deze tocht. Alleen Gelrode was dat niet want het hoort bij Aarschot.

De zeer oude toren van de Sint-Catharinakerk in Kortrijk-Dutssel

Kortrijk-Dutssel is oud. Dat kan allicht niet anders

want de Sint-Catharinakerk werd er al in de 11e eeuw gebouwd. Volgens sommige specialisten is het trouwens de oudste kerktoeren in de provincie Vlaams-Brabant. Het *Koninklijk Harmonieorkest De Ware Vrienden* is weliswaar niet zó oud maar evengoed toch één van de oudste muziekverenigingen uit de streek. Ze werd gesticht in 1829. In Kortrijk-Dutsel staat ook het gemeentehuis van de overkoepelende gemeente Holsbeek.

Sint-Pieters-Rode Ridder

Van de stripreeks de *Rode Ridder* uit de Studios Vandersteen ben ik nooit een grote fan geweest. De reeks kwam er toen ik al een tijd geen intensief striplezers meer was. Ik herinner er me dan ook niet zoveel meer van. Behalve het kasteel, de burcht, waar de Rooie thuis moest zijn: *het Kasteel van Horst*. Daar stond ik op deze wandeling weer naar te kijken. Weer, want ik was er al eerder eens geweest.

Het Kasteel van Horst is een van oorsprong middeleeuwse waterburcht. *“...slot ende hoff vander Horst dwelk alsoe costelic, schoene ende genuchlic was als ennich ander binnen onsen lande Brabant”*. Het ligt in de vallei van de Wingebeek tussen de plooiën van het Hageland. Het kasteel is onder meer beroemd om zijn 15^e-eeuwse donjon of woontoren en zijn plafondstucwerk uit de 17^e eeuw. Het heeft ook nog de traditionele slotgrachten met daarnaast een zeer grote vijver waaraan bij mijn doortocht een aantal hengelaars waren neergestreken. Blijkens een bord mag er in de slotgracht zelf enkel gevist worden door de „Horstvisser”.

De geschiedenis van de burcht gaat terug tot rond 1100, toen er sprake was van een „Castellum Rode”. In 1268 werd Jan van Horst eigenaar. De burcht had toen de vorm van een onregelmatige veelhoek en ze was reeds met water omringd. In 1489 brandde de zaak af en enkel de gotische onderbouw van de donjon overleefde die brand. In dit donjon zijn nog muurschilderingen uit de 14^e eeuw te zien.

Het kasteel van Horst

Rond 1500 werd de burcht heropgebouwd. De donjon kreeg wat heet een *licht uitkragende weergang met kantelen*. Later werd daar een dak opgezet met een wat eigenaardige torenspits. Aan de noordoostflank staat een ronde toren. In de oostvleugel zijn nog schietgaten uit de 16^e eeuw te zien. De kapel met wat er bij hoort is 17^e eeuws. Het eerder genoemde merkwaardig plafond met 17^e-eeuws stucwerk stelt de „*Metamorfosen van Ovidius*“ voor. Dat is het scheppingsverhaal volgens de Griekse en Romeinse mythologie. In 1996 nam Erfgoed Vlaanderen het kasteel in erfpacht.

Het heet dat het kasteel goed bewaard is gebleven maar dat is vooral uiterlijke schijn. Het was bijvoorbeeld duidelijk te zien dat de donjon flinke scheuren vertoont. Het kasteel is een eeuwenoud en ingewikkeld gebouw. Er werd in de loop der tijden nogal wat verbouwd en aangebouwd. Deze bouwkundige ingrepen waren niet altijd even gelukkig en ze lieten hun sporen na. Niet zelden in de negatieve zin zodat de stabiliteit werd ondermijnd. Het

Een kijkje op de ronde toren van het Kasteel van Horst

Kasteel van Horst staat bovendien op een zeer natte ondergrond: het is immers een waterburcht. Het gevolg is dat sommige aanbouwen, zoals de kapel en het trappenhuis, afscheuren van de constructies waartegen ze werden aangebouwd. Door het insijpelen van vocht moet heel wat hout in het dak behandeld worden. Of zelfs helemaal vervangen.

In afwachting van een echte restauratie werden alvast verschillende noodingrepen gepleegd. Het onderzoek voorafgaande aan de restauratie toonde aan dat het kasteel eigenlijk in een zorgwekkende toestand verkeert.

Er werd een archeologisch onderzoek doorgevoerd in de vroegere ridderzaal. De kamerindeling uit de jaren zestig werd verwijderd, zodat de oorspronkelijke ridderzaal bloot kwam te liggen. Het bleek een uitgelezen plek te zijn om er aan het graven te slaan. Met name omdat hier het oudste gedeelte van het kasteel ligt. Interessant waren vondsten zoals een asputje bij de haard en een stukje bevoering dat vermoedelijk de oorspronkelijke tegelvloer van de ridderzaal is geweest. Ook werden hier rekeningpenningen en aardewerk gevonden.

Wat vroeger het koetshuis was, is nu omgebouwd tot taverne en winkel. Tussen haakjes: de zijgevel van dat wagenhuis stortte in 1984 met een donderend geraas in. Dat is sindsdien hersteld zodat je daar niet op de tocht zit.

Er worden in het kasteel elk jaar Kasteelfeesten gehouden, waarbij er ridderspelen in scène worden gezet. De ridders die bij deze gelegenheid optreden zijn niet allemaal rood.

Dun op de berg

Tussen het Kasteel van Horst en het tweede bezoek aan de rust- en controlepost in Holsbeek lag het *Dunbergbroek*. Een natuurgebied, of wat had je gedacht.

De vallei is hier een tweetal kilometer breed en ze wordt aan weerszijden begrensd door heuvels. Zoals het een vallei past. In het noorden zijn dat de Beninks- en Wijngaardberg, in het zuiden is het een uitloper van het Kesselbergmassief die bekend staat als de Char treuzenberg en de Spielberg.

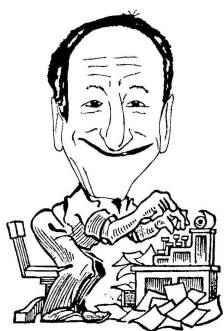
Er is nogal wat werk aan geweest om het gebied hier tot zijn natuurlijke uiterlijk terug te brengen maar dat begint zich stilaan te tonen. Er is kwelwater dat rijk is aan mineralen en dat zomaar opborrelt uit de grond. Dat zorgt op de gemaaide percelen voor geschikte groeiplaatsen voor allerlei zeldzame planten waaronder de gevlekte orchis. De hooilanden worden één tot tweemaal per jaar gemaaid en een kudde voskopschapen zorgt verder voor het ecologische beheer. Het ligt in de bedoeling het grootste deel van het gebied te

laten evolueren tot natuurlijk bos.

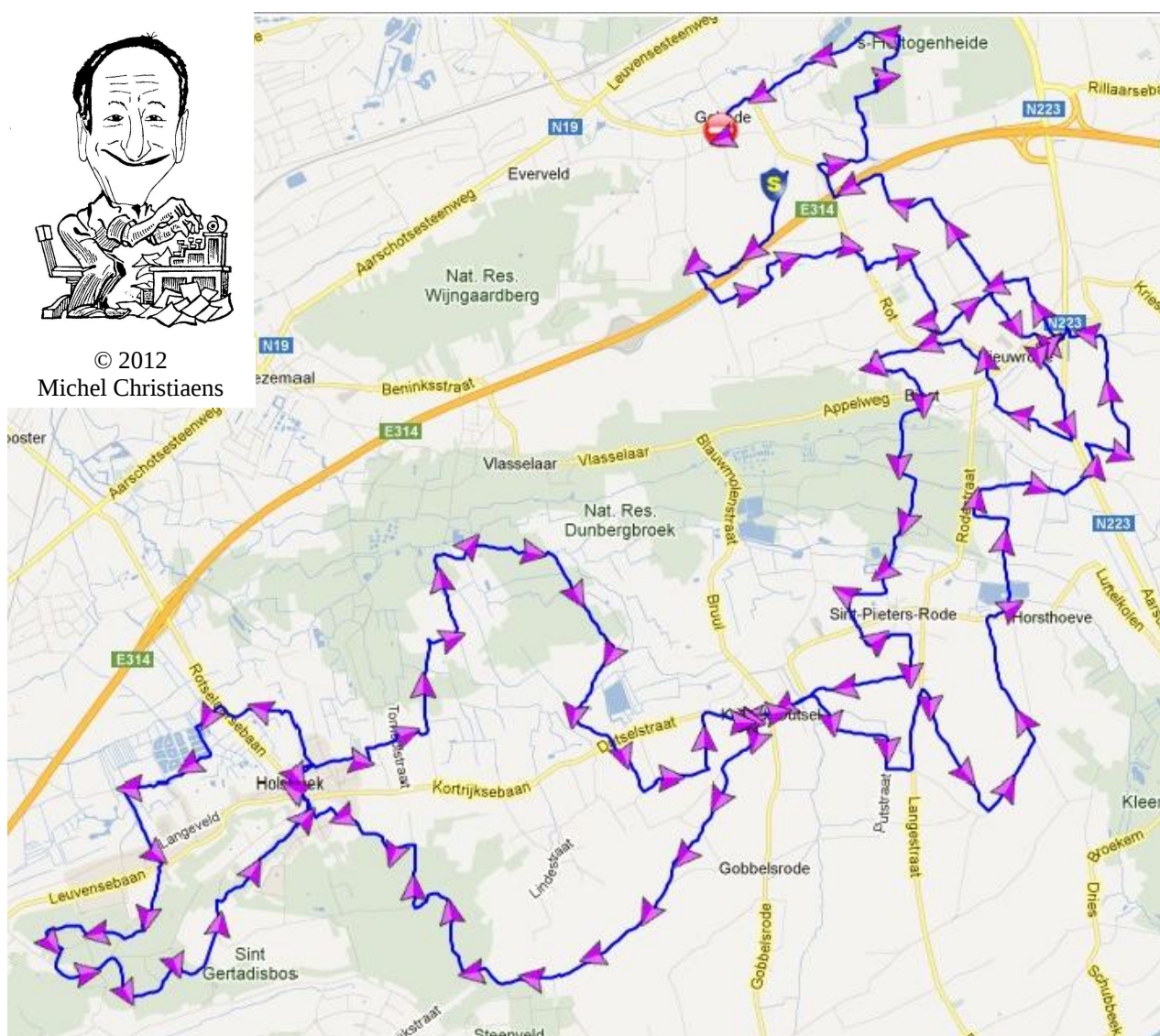
Hier en daar komen nog zompige broekbosjes voor met zeldzame zegges (schrijves staan er niet) en de dotterbloem. Andere stukken zitten dan in het voorjaar telkens weer in een ander jurkje door de verschillende soorten bloemen die er bloeien. Er worden hier nog soorten aangetroffen die in Vlaanderen op de rode lijst staan. Die zijn dus bedreigd of zeer zeldzaam geworden. Het gaat daarbij niet enkel over planten want ook de fauna hier is ten dele bijzonder.

De Sint en haar bos

In Holsbeek was er nog een plaatselijk rondje voorzien voor hen die voor de langste afstand hadden gekozen. Achteraf zaaide het traject daarvan enige verwarring. Volgens Google Maps had ik het Sint Gertadisbos bezocht. Volgens andere kaarten en gegevens was het respectievelijk het Sint Gertrudisbos of het Sint Geertruibos. Hoe dan ook: er stonden bomen. En op de terugweg naar Gelrode toe kregen we ook nog een triootje „bergen“ de verwerken: de Meesberg, de Spielberg en de Molenberg. Vermits op die laatste helemaal geen molen te bekennen was zou ik niet weten te zeggen wanneer ik er gepasseerd ben. Van de andere twee bergen weet ik dat trouwens ook niet. Volgens mij ging het daar echter eerst omhoog en daarna omlaag. Ja, dat moet het geweest zijn!

© 2012
Michel Christiaens

De track van deze wandeling. Goed 50 kilometer lang.